

ISSN: 2181-9416

YURIST AXBOROTNOMASI

ВЕСТИНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

HUQUQIY, IJTIMOIIY, ILMIY-AMALIY JURNAL

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

YURIST AXBOROTNOMASI

6-SON, 8-JILD

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 6, ВЫПУСК 8

LAWYER HERALD

VOLUME 8, ISSUE 6

XOLMIRZAYEVA Shoxista Arziqul qizi
Toshkent davlat yuridik universiteti doktoranti
E-mail: @xolmirzayeva shoxista.mail.ru

GLOBAL MIGRATSIYA XAVFSIZLIGI: NOQONUNIY MIGRATSIYAGA QARSHI DAVLATLAR HAMKORLIGINING HUQUQIY ASOSLARI

For citation (iqtibos keltirish uchun, для цитирования): XOLMIRZAYEVA SH.A. Global migratsiya xavfsizligi: noqonuniy migratsiyaga qarshi davlatlar hamkorligining huquqiy asoslari // Yurist axborotnomasi – Вестник юриста – Lawyer herald. № 6 (2025) B. 142–151.

6 (2025) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2025-2-15>

ANNOTATSIYA

Noqonuniy migratsiyaga qarshi kurash bo'yicha davlatlararo hamkorlik masalasi zamonaviy global migratsiya jarayonlarining murakkablashuvi va transmilliy xarakter kasb etib borayotgan sharoitda juda ahamiyatlidir. Noqonuniy migratsiya nafaqat chegaraviy xavfsizlikka, balki iqtisodiy barqarorlik, ijtimoiy infratuzilma, demografik o'zgarishlar va inson huquqlari himoyasiga bevosita ta'sir ko'rsatishi bois, unga qarshi kurashda alohida davlatning mustaqil sa'y-harakatlari yetarli emasligi ilmiy jihatdan asoslanadi. Mazkur maqolada davlatlarning noqonuniy migratsiyaga qarshi kurash sohasidagi hamkorligining xalqaro-huquqiy asoslari tahlil qilinadi. Xususan, BMT, Yevropa Ittifoqi, MDH, SHHT kabi xalqaro va mintaqaviy tashkilotlar tomonidan qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar, shuningdek ikki tomonlama kelishuvlar samaradorligi ilmiy asosda o'rganiladi. Maqolada global migratsiya jarayonlarining murakkablashuvi, transmilliy jinoyatchilikning kuchayishi va odam savdosi xavfining ortishi sharoitida davlatlar o'rtasidagi tizimli hamkorlik zarurligi tahlil etilgan. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi noqonuniy migratsiyaga qarshi kurash bo'yicha davlatlararo hamkorlikning nazariy asoslarini, amaliy mexanizmlarini va mintaqaviy tajribalarini tahlil qilishdan iboratdir. Mazkur maqsadni amalga oshirish jarayonida bir qator ilmiy vazifalar ko'zda tutilgan bo'lib, ular jumlasiga Birlashgan Millatlar Tashkiloti konvensiyalari hamda mintaqaviy kelishuvlarni tahlil qilish, davlatlarning xususan O'zbekiston Respublikasining bu boradagi xalqaro-huquqiy hamkorligi hamda ikki tomonlama shartnomalarini tahlil qilishni maqsad qilgan. Tadqiqotning obykti davlatlarning noqonuniy migratsiyaga qarshi kurash bo'yicha xalqaro hamkorligining tahlilidan iborat bo'lsa, predmeti xalqaro huquqiy normalar, davlatlar o'rtasidagi kelishuvlardir. Tadqiqotning ilmiy yangiligi xalqaro huquqda mavjud normalar va milliy qonunchilik asosida noqonuniy migratsiya tushunchasiga mualliflik tarifi ishlab chiqilganligi hamda davlatlararo hamkorlikning huquqiy asoslarini takomillashtirishga oid takliflar ilgari surilganligi bilan izohlanadi. Mazkur tadqiqotda tahliliy va qiyosiy metodlardan, geosiyosiy yondashuvdan, barqaror rivojlanish nazariyasidan, xalqaro huquqiy tahlildan hamda empirik tajribaga asoslangan qiyosiy tahlil usullaridan foydalanildi.

Kalit so'zlar: noqonuniy migratsiya, migrant, migratsiya xavfsizligi, transmilliy xavf, chegara xavfsizli, davlatlar hamkorligi, xalqaro-huquqiy mexanizmlar, xalqaro shartnomalar, ikki tomonlama shartnomalar, xalqaro tashkilot, transmilliy jinoyatchilik, odam savdosi, terrorizm, BMT, XMT, IOM, SHHT, mintaqaviy tashkilotlar, readmissiya, chegara boshqaruvi, ma'lumot almashinuvi, elektron nazorat.

ХОЛМИРЗАЕВА ШохистаДокторант Ташкентского государственного
юридического университета

E-mail: @xolmirzayeva shoxista.mail.ru

ГЛОБАЛЬНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ МИГРАЦИИ: ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ СОТРУДНИЧЕСТВА ГОСУДАРСТВ В БОРЬБЕ С НЕЗАКОННОЙ МИГРАЦИЕЙ

АННОТАЦИЯ

Вопрос межгосударственного сотрудничества в области борьбы с незаконной миграцией является крайне важным в условиях усложнения современных глобальных миграционных процессов и их транснационального характера. Научно обосновано, что незаконная миграция оказывает прямое влияние не только на пограничную безопасность, но и на экономическую стабильность, социальную инфраструктуру, демографические изменения и защиту прав человека, поэтому автономные действия отдельного государства недостаточны для борьбы с ней. В данной статье анализируются международно-правовые основы сотрудничества государств в сфере борьбы с незаконной миграцией. В частности, научно исследуется эффективность нормативно-правовых актов, принятых международными и региональными организациями, такими как ООН, Европейский Союз, СНГ, ШОС, а также двусторонних соглашений. В статье проанализирована необходимость системного сотрудничества между государствами в условиях усложнения глобальных миграционных процессов, усиления транснациональной преступности и возрастания угрозы торговли людьми. Основная цель данного исследования заключается в анализе теоретических основ, практических механизмов и регионального опыта межгосударственного сотрудничества в борьбе с незаконной миграцией. В процессе реализации данной цели поставлен ряд научных задач, включая анализ Конвенций Организации Объединённых Наций и региональных соглашений, а также международно-правового сотрудничества отдельных государств, в частности Республики Узбекистан, и двусторонних соглашений в этой сфере. Объектом исследования является анализ международного сотрудничества государств в борьбе с незаконной миграцией, а предметом – международно-правовые нормы и соглашения между государствами. Научная новизна исследования объясняется тем, что на основе норм международного права и национального законодательства разработано авторское определение понятия незаконной миграции, а также выдвинуты предложения по совершенствованию правовых основ межгосударственного сотрудничества. В данном исследовании использовались аналитические и сравнительные методы, геополитический подход, теория устойчивого развития, анализ международного права, а также методы сравнительного анализа на основе эмпирического опыта.

Ключевые слова: незаконная миграция, мигрант, безопасность миграции, транснациональная угроза, безопасность границ, сотрудничество государств, международно-правовые механизмы, международные договоры, двусторонние договоры, международная организация, транснациональная преступность, торговля людьми, терроризм, ООН, ЕС, МОМ, ШОС, региональные организации, реадмиссия, управление границами, обмен информацией, электронный контроль.

SHOKHISTA Kholmirezayeva

Doctoral student of Tashkent State University of Law

E-mail: @xolmirzayeva shoxista.mail.ru

GLOBAL MIGRATION SECURITY: LEGAL FOUNDATIONS OF STATE COOPERATION AGAINST ILLEGAL MIGRATION

ANNOTATION

The issue of interstate cooperation in combating illegal migration is highly important in the context of the increasing complexity of contemporary global migration processes and their transnational nature. Illegal migration affects not only border security but also economic stability, social infrastructure, demographic changes, and the protection of human rights. Therefore, scientifically, the independent efforts of a single state are insufficient to combat it. This article analyzes the international legal foundations of state cooperation in the field of combating illegal migration. In particular, it examines the normative-legal documents adopted by international and regional organizations such as the UN, the European Union, the CIS, and the SCO, as well as the effectiveness of bilateral agreements, based on scientific research. The article analyzes the necessity of systematic cooperation between states in the context of the increasing complexity of global migration processes, the rise of transnational crime, and the growing risk of human trafficking. The main goal of this research is to analyze the theoretical foundations, practical mechanisms, and regional experiences of intergovernmental cooperation in combating illegal migration. In the process of achieving this goal, a number of scientific tasks have been set, including analyzing United Nations conventions and regional agreements, as well as examining the international legal cooperation of states, particularly the Republic of Uzbekistan, in this area and their bilateral agreements. While the object of the research is the analysis of international cooperation of states in combating illegal migration, its subject is international legal norms and agreements between states. The scientific novelty of the research is explained by the fact that an author's definition of the concept of illegal migration has been developed based on the existing norms in international law and national legislation, and proposals have been put forward to improve the legal foundations of interstate cooperation. This study used analytical and comparative methods, a geopolitical approach, sustainable development theory, international legal analysis, and comparative analytical methods based on empirical experience.

Keywords: illegal migration, migrant, migration security, transnational threat, border security, interstate cooperation, international legal mechanisms, international agreements, bilateral agreements, international organization, transnational crime, human trafficking, terrorism, UN, EU, IOM, SCO, regional organizations, readmission, border management, information exchange, electronic monitoring.

Zamonaviy xalqaro-huquqiy munosabatlarni tahlil qilish asnosida shuni aytish kerakki, migratsiya sohasida xususan noqonuniy migratsiyani tartibga solishda davlatlarning hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Negaki, global miqyosda migratsion jarayonlarning keskin faollashuvi, xususan noqonuniy migratsiya oqimlarining ortishi, zamonaviy dunyo xavfsizligida yangi chaqiriqlarni yuzaga keltirmoqda. Xususan, noqonuniy migratsiya nafaqat demografik jarayonlarni izdan chiqaradi, balki mehnat bozori, iqtisodiyot, bandlik, shuningdek transmilliy jinoyatchilikning kuchayishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli davlatlarning ushbu tahdidga qarshi kurashish jarayonida xalqaro-huquqiy mexanizmlar asosidagi hamkorligi global migratsiya boshqaruvida hal qiluvchi omilga aylanmoqda. BMT ma'lumotlariga ko'ra, dunyo bo'yicha 280 milliondan ortiq xalqaro migrantlarning salmoqli qismi hujjatsiz yoki noqonuniy maqomda bo'lishi global xavfsizlik, iqtisodiy barqarorlik, inson huquqlari va davlat boshqaruvi uchun jiddiy xavf tug'dirmoqda [1]. Shu bois davlatlar o'rtasida tizimli hamkorlikni kuchaytirish xalqaro hamjamiyat oldidagi strategik vazifa sifatida qaralmoqda. Mazkur sharoitda noqonuniy

migratsiyaga qarshi kurash faqat alohida davlatlarning ichki choralarigina emas, balki davlatlararo hamkorlikning samarali huquqiy mexanizmlarini shakllantirishni taqozo etadi. Shu jihatdan mazkur tadqiqot mavzusi hozirgi xalqaro huquq rivojlanish bosqichida alohida dolzarblik kasb etadi. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi global migratsiya xavfsizligini ta'minlashda noqonuniy migratsiyaga qarshi davlatlar hamkorligining xalqaro-huquqiy asoslarini tahlil qilish, amaldagi xalqaro shartnomalar va institutlar faoliyatini baholash hamda huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish bo'yicha ilmiy xulosalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot jarayonida tahliliy, qiyosiy-huquqiy, tizimli yondashuv, normativ-huquqiy hujjatlarni o'rganish hamda ilmiy manbalarni umumlashtirish metodlaridan foydalanildi.

Noqonuniy migratsiya tushunchasi ilmiy va maxsus adabiyotlarda turlicha ifodalangani bois hozirgacha uning yagona ta'rifi mavjud emas. Xususan, bir guruh olimlar tahlil qilinayotgan muammoni tushuntirishda "Qonunga xilof migratsiya" atamasini ishlatib, boshqalari "nolegal migratsiya" tushunchasidan foydalanishadi. Uchinchi guruh mualliflar esa "jinoiy migratsiya" atamasidan foydalanadi [1.2]. Bu masalada mualliflar tomonidan eng ko'p qo'llaniladigan atama bu qonunga xilof migratsiya tushunchasi bo'lib, ushbu masalani o'rgangan huquqshunos olim A.N.Shkilev qonunga xilof migratsiya tushunchasini quyidagicha ta'riflaydi. "Qonunga xilof migratsiya deganda aholining jismoniy makonda ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy-siyosiy va milliy, demografik omillar ta'sirida xalqaro huquqning umumiy normalari va milliy qonunchilik talablarini buzgan holda hududiy ko'chishi tushuniladi" [2]. Shuningdek, mazkur masalada E.X. Kaxbulaeva "Qonunga xilof migratsiya – bu amaldagi xalqaro huquq va milliy qonunchilik normalarini buzuvchi milliy xavfsizlik va butun xalqaro hamjamiyatga xavf soluvchi ijtimoiy xavfli jadal rivojlanayotgan jarayon sifatida tavsiflaydi" [3]. M.I.Barannikning fikricha, noqonuniy migratsiya – shaxsning o'zga mamlakatga borishi yoki yashash manzilini tark etishi, o'z hududidagi xorijiy fuqarolarni noqonuniy yo'l bilan kiritish, tranzit qilish va qonunga xilof ravishda boshqa mamlakatga chiqishi bilan bog'liq jarayon sifatida ta'riflaydi [4]. Professor V.N.Sumarakov esa, shaxsni chet elga chiqishi va ikkinchi mamlakat hududida bo'lishi qonuniy asoslarda vujudga kelsada biroq uning mamlakatga qonunga xilof ravishda kirishi ham noqonuniy migratsiya sifatida baholagan [5]. Olimlarning fikrlarini davom ettirgan holda G.Ye.Dudin va S.V.Kalininalar umumiy ma'noda qonunga xilof migratsiyani mamlakatga kirish va uning hududida bo'lish qoidalarini buzgan holda davlat hududidagi har qanday harakatlanish tarzida ifodalagan [6]. Yana bir olim A.Fedaroka "Qonunga xilof migratsiya" tushunchasini bu muayyan mamlakat hududida chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning kirishi, tranzit o'tishi, bo'lishi va undan chiqishi bo'yicha o'rnatilgan tartibni buzgan holda harakatlanishini natijasida kelib chiqadigan migratsiya sifatida ta'riflagan [7]. Qo'shimcha qilib, ushbu muammoni o'rgangan A.V.Suxamikova shaxsni noqonuniy migrant deb hisoblash uchun 1) xorijiy davlat hududiga belgilangan chegara – nazorat o'tkazish punktlarini buzgan holda kirgan; 2) amaldagi immigratsiya qoidalarini buzgan holda mamlakat hududida yashagan; 3) noqonuniy yo'llar bilan mamlakat hududiga kirgan shaxslar doirasi tushunilishi bildirgan. Tadqiqotchi B.I.Egamberdiyevning fikriga ko'ra noqonuniy migratsiya O'zbekiston Respublikasi fuqarosi, chet el fuqarosi yoki fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning O'zbekiston Respublikasi qonunlarida belgilangan Respublika hududiga kirish, bo'lish va undan chiqish yoxud O'zbekiston Respublikasi hududi orqali tranzit o'tish tartiblarini buzgan holda harakatlanishi sifatida ta'riflagan [8]. Yuqoridagi ta'riflarga qo'shilgan va ularni umumlashtirgan holda noqonuniy migratsiyaga – muayyan davlat hududiga belgilangan tartiblarga zid ravishda kirish, unda noqonuniy ravishda yashash yoki qonuniy talablarga muvofiq bo'lmagan holda mehnat faoliyatini amalga oshirish deya ta'rif berishimiz maqsadga muvofiq bo'ladi. Zero, noqonuniy migratsiya tushunchasi o'zida noqonuniy kirish, noqonuniy mamlakat hududida bo'lish va noqonuniy faoliyatni amalga oshirish tushunchalarini birlashtiradi

hamda uning ijtimoiy xavfliligi davlatlarning milliy xavfsizligiga, iqtisodiy barqarorligiga, ijtimoiy tizimlariga va demografik holatiga jiddiy ta'sir ko'rsatishi bilan izohlanadi. Yuqoridagilardan kelib chiqadiki, noqonuniy migratsiya deganda, shaxslarning tegishli davlat qonunchiligini buzgan holda boshqa davlat hududiga kirishi, u yerda yashashi yoki mehnat faoliyatini amalga oshirishi tushuniladi.

Shu o'rinda endi noqonuniy migratsiyaga qarshi kurash bo'yicha davlatlar hamkorligining xalqaro-huquqiy asoslari hamda institutsional asoslariga to'xtalsak. Aytish o'rinliki, xalqaro huquqda noqonuniy migratsiyani tartibga solishga qaratilgan yagona muvofiqlashtirilgan xalqaro tashkilot mavjud emas. Bu esa o'z navbatida mazkur sohada yagona muvofiqlashtirilgan xalqaro tashkilot tuzish zaruriyatini ko'rsatadi. Xususan, hozirgi kunda Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) xalqaro doirada ushbu jarayonni xalqaro miqyosda tartibga solish, noqonuniy migratsiya oqibatlarini kamaytirish va migrantlarning huquqlarini himoya qilish bo'yicha muhim tashabbuslarni ilgari surib kelmoqda.

BMT doirasida noqonuniy migratsiyaga qarshi kurashish inson huquqlarini himoya qilish, transmilliy jinoyatchilikka qarshi kurash va barqaror rivojlanishni ta'minlash bilan chambarchas bog'langan. Tashkilotning asosiy huquqiy asoslari quyidagilardan iborat:

- Transmilliy uyushgan jinoyatchilikka qarshi BMT konvensiyasi (Palermo konvensiyasi, 2000-yil);
- Odam savdosiga qarshi kurashish to'g'risidagi qo'shimcha protokol (2000-yil);
- Birlashgan Millatlar Tashkilotining Transmilliy uyushgan jinoyatchilikka qarshi konvensiyasini

to'ldiruvchi migrantlarni quruqlik, dengiz va havo orqali noqonuniy olib kirishga qarshi Bayonnomasi (2000-yil 15-noyabr).

Xalqaro mehnat migratsiyasi to'g'risidagi 1990-yilgi "Barcha mehnatkash-migrantlar va ularning oila a'zolarining huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi konvensiya hisoblanadi. Xususan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti va uning ixtisoslashgan agentliklari noqonuniy migratsiyaga qarshi ko'p tomonlama mexanizmlarni shakllantiruvchi asosiy institutlar qatoriga kiradi. BMTning Global Migratsiya Paktida "tartibli, xavfsiz va qonuniy migratsiyani ta'minlash" ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan bo'lib, bu hujjat global institutsional yondashuvning ustuvor tamoyillarini yoritadi. BMT narkotiklar va jinoyatchilik bo'yicha boshqarmasi (UNODC) transmilliy jinoyatlar, jumladan odam savdosi va noqonuniy migrant tashuvchi guruhlariga qarshi kurashda markaziy institutlaridan biridir. Ushbu tashkilot davlatlar uchun qo'shma operatsiyalar, tergovlarni muvofiqlashtirish, o'quv dasturlari va monitoring mexanizmlarini taklif qiladi.

O'zbekiston Respublikasi noqonuniy migratsiyaga qarshi kurashishda xalqaro hamjamiyat bilan faol hamkorlik qilmoqda. Bu borada quyidagilarni alohida qayd etish mumkin: Xalqaro darajada noqonuniy migratsiyaga qarshi kurashishning bosh koordinatori sifatida Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) faoliyat yuritadi. BMTning 2000-yil 15-noyabrda qabul qilingan "Transmilliy uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurash to'g'risidagi Konvensiyasi" va uning "Insonlarni, ayniqsa ayollar va bolalarni noqonuniy tarzda olib o'tishga qarshi qo'shimcha protokollari" bu borada asosiy xalqaro-huquqiy tayanch hisoblanadi. Noqonuniy migratsiya zamonaviy xalqaro munosabatlarda inson xavfsizligi, milliy suverenitet va ijtimoiy barqarorlikka tahdid soluvchi murakkab transmilliy hodisa sifatida e'tirof etiladi. Ushbu jarayonni boshqarish va unga qarshi kurashish borasida xalqaro hamkorlikning eng yirik maydoni — bu Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi ham ushbu tizim doirasida faol ishtirok etib, migratsiya siyosatini xalqaro huquqiy tamoyillar bilan uyg'unlashtirish yo'lida izchil siyosat yuritib kelmoqda.

O'zbekiston xalqaro migratsiya sohasida BMTning quyidagi institutlari va dasturlari bilan faol hamkorlik qiladi.

1. BMTning Qochoqlar bo'yicha Oliy komissari boshqarmasi (BMTQOKB) majburiy migratsiya sohasidagi markaziy tashkilot hisoblanadi. Mazkur tashkilotning vujudga kelish tarixiga to'xtalsak, dastlab 1947-yilda Qochoqlar ishlari bo'yicha Xalqaro tashkilot tashkil etilgan. 1949-yil dekabrda BMT nizomining 22-moddasiga asosan BMT Bosh Assambleyasining 1950-yil 14-dekabrda 319[IV]-rezolyutsiyasi bilan Bosh Assambleyaning yordamchi organi sifatida Qochoqlar ishlari bo'yicha Oliy komissari boshqarmasi tashkil etildi BMTning Qochoqlar masalalari bo'yicha Oliy komissari boshqarmasi vazifasiga butun dunyoda qochqinlarni himoya qilish va ularning muammolarini hal etishni muvofiqlashtirish kiradi. Mazkur boshqarmaning vakolati qochoqlarni himoya qilish va ularni muvofiqlashtirish, o'z vataniga qaytarish va jamiyatga moslashtirish orqali uzoq muddatli yechimlarni izlashdan iborat. O'zbekiston mintaqada majburiy migratsiya oqimlarini monitoring qilish va muhojirlarni huquqiy himoya qilish bo'yicha qo'shma loyihalarda hamkorlikni amalga oshiradi [9];

Xalqaro Migratsiya Tashkiloti (IOM) – 1951-yilda Yevropaga muhojirlarni ko'chirishga doir muvaqqat hukumatlararo tashkilot sifatida migratsiya sohasida insonparvar va tartibli migratsiyadan migrantlar ham jamiyat ham foyda ko'rish haqidagi asosiy qoidaga asoslanib ish ko'radi. Xalqaro migratsiya tashkiloti (XMT) insonparvar va tartibli migratsiya migrantlarga ham, jamiyatga ham foyda keltiradi, degan prinsipga amal qiladi. XMT migratsiya bo'yicha yetakchi xalqaro tashkilot sifatida xalqaro hamjamiyatdagi barcha sheriklar bilan hamkorlik qiladi. Tashkilotning rasmiy sayti ma'lumotlariga ko'ra 2024-yil 13- dekabr xolatiga ko'ra 175 ta davlat, jumladan O'zbekiston ham tashkilot a'zosi hisoblanadi. Noqonuniy migratsiya, odam savdosi va xavfli migratsiya yo'nalishlariga qarshi kurashish bo'yicha O'zbekiston bilan 2003-yildan buyon hamkorlik qiladi.

BMT Taraqqiyot dasturi (UNDP) – Birlashgan Millatlar Tashkilotining Taraqqiyot Dasturi (inglizcha: United Nations Development Programme, qisqartmasi UNDP) bu BMTning kambag'allikni yo'qotish, barqaror iqtisodiy o'sish va insoniy taraqqiyotga erishishda mamlakatlarga yordam berishga mas'ul bo'lgan agentligi hisoblanadi. O'zbekiston hukumati bilan birgalikda "Migratsiya boshqaruvi va mehnat resurslari mobilizatsiyasi" dasturini amalga oshiradi.

BMTning Narkotiklar va jinoyatchilikka qarshi kurash boshqarmasi (UNODC) – narkotiklar va xalqaro jinoyatchilikka qarshi kurashda dunyodagi yetakchi tuzilma hisoblanadi. UNODC joylardagi bo'limlarining keng tarmog'i orqali dunyoning barcha mintaqalarida faoliyat ko'rsatmoqda. Transmilliy jinoyatchilik, noqonuniy migratsiya va odam savdosiga qarshi qo'shma treninglar, seminarlar va texnik yordam dasturlarini olib boradi. Xalqaro konvensiya va BMTning rezolyutsiyalariga binoan, BMTning Narkotik va jinoyatchilikka qarshi kurash tashkilotining asosiy maqsadlari bu – a'zo davlatlarda narkotik moddalarni nazorat qilish, transmilliy jinoyatlar va korrupsiyaga qarshi kurashish borasidagi konvensiyalarning bajarilishiga ko'maklashish, shuningdek jinoiy sud jarayonlarini isloh qilish, terrorizm va odam savdosi kabi illatlarni oldini olishdan iborat. BMTning Narkotik va jinoyatchilikka qarshi kurash tashkilotining mintaqaviy vakolatxonasi Markaziy Osiyo davlatlariga noqonuniy giyohvand moddalarining savdosi va iste'molini kamaytirish, uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurash, shuningdek terrorizmga aloqador jinoyatlarga jazo berish va terrorizm haqida ogohlikka chaqirish sohasida ko'maklashib kelmoqda. Ushbu tashkilotning mintaqaviy vakolatxonasi Toshkent shahrida joylashgan bo'lib, uning mintaqaviy ofislari Bishkek (Qirg'iziston), Dushanbe (Tojikiston), Ashxobod (Turkmaniston), Ostona va Olma-Ota (Qozog'iston), shuningdek Boku (Ozarbayjon) shaharlarida ham mavjuddir. BMTning Narkotik va jinoyatchilikka qarshi kurash tashkilotining mintaqaviy vakolatxonasi noqonuniy giyohvand moddalar aylanishi, jinoyatchilik, giyohvand moddalar savdosi, terrorizm va ekstremizmga qarshi kurashga yo'naltirilgan loyihalarni amalga oshirish yo'li bilan aholi, ayniqsa yoshlar salomatligini saqlash va xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha masalalarni hal etishda O'zbekistonda 1993-yildan buyon faoliyat yuritib kelmoqda [10].

O'zbekiston BMT bilan hamkorlikda so'nggi yillarda quyidagi amaliy yutuqlarga erishdi:

1. 2018-yilda Global migratsiya paktini qoʻllab-quvvatlash bayonotiga qoʻshildi;
2. 2020–2024-yillar uchun IOM bilan hamkorlik dasturi doirasida “Xavfsiz, tartibli va qonuniy migratsiya” loyihasi amalga oshirildi;

3. Odam savdosiga qarshi kurashish milliy komissiyasi faoliyati BMTning xalqaro standartlariga moslashtirildi [11].

4. 2022-yilda Toshkentda BMT va IOMning Markaziy Osiyo migratsiya boʻyicha mintaqaviy forumi oʻtkazilib, migratsiya xavfsizligi sohasida hamkorlikni chuqurlashtirishga xizmat qildi.

BMT doirasida hamkorlikning ijobiy natijalariga qaramay, ayrim muammolar saqlanib qolmoqda:

Birinchidan, migratsiya jarayonlari boʻyicha milliy statistik tizimlarning BMT standartlariga toʻliq mos emasligi;

Ikkinchidan, noqonuniy migratsiya oqimlarini chegaralangan texnik imkoniyatlar sababli samarali nazorat qila olmaslik;

Uchinchidan, ayrim xalqaro majburiyatlarning milliy qonunchilikka toʻliq integratsiya qilinmaganligidir. Xususan, kelgusida Oʻzbekiston quyidagi yoʻnalishlarda hamkorlikni yanada kengaytirishni rejalashtirmoqda:

BMT doirasida mintaqaviy migratsiya monitoring markazini tashkil etish.

2018 yil 19-dekabrda BMT tomonidan qabul qilingan Xavfsiz, tartibli va qonuniy migratsiya toʻgʻrisidagi shartnoma (Migratsiya toʻgʻrisidagi Marokash shartnomasi deb ham ataladi) ga muvofiq kompleks yondashuvni ishlab chiqish zarur.

Oʻzbekistonning BMT bilan noqonuniy migratsiyaga qarshi kurashishdagi hamkorligi xalqaro xavfsizlikni mustahkamlash, inson huquqlarini himoya qilish va migratsiya jarayonlarini tartibga solishda muhim oʻrin tutadi. Bu hamkorlik nafaqat milliy migratsiya siyosatini xalqaro standartlarga moslashtirish, balki Markaziy Osiyoda barqaror va xavfsiz migratsiya tizimini shakllantirish uchun ham mustahkam zamin yaratmoqda. Shuningdek, BMT tarkibidagi Xalqaro migratsiya tashkiloti (IOM) migratsiyani tartibga solish, noqonuniy migratsiyani kamaytirish, qayta integratsiya dasturlarini amalga oshirish bilan shugʻullanadi. 2016-yildan boshlab IOM BMT tizimining toʻlaqonli aʼzosi sifatida migratsiya masalalarida institutsional muvofiqlashtiruvchi rolni bajaradi BMT doirasida Oʻzbekiston BMTning odam savdosi, migratsiya va inson huquqlari boʻyicha qator xalqaro konvensiyalariga qoʻshilgan. Jumladan, 2003-yilda Transmilliy uyushgan jinoyatchilikka qarshi Konvensiya va uning Odam savdosiga qarshi qoʻshimcha protokolini ratifikatsiya qilgan.

Oʻzbekiston XMTning asosiy konvensiyalarini ratifikatsiya qilgan, lekin hozircha Migrant ishchilar toʻgʻrisidagi 143-sonli Konvensiyani ratifikatsiya qilmagan. Shu bilan birga, migrantlar huquqlarini himoya qilish boʻyicha milliy strategiyalar ishlab chiqmoqda. MDH doirasida Oʻzbekiston MDH davlatlari bilan noqonuniy migratsiyaga qarshi kurashish boʻyicha kelishuvlar asosida hamkorlik qiladi. Bu hamkorlik chegaralarni qoʻriqlash, maʼlumot almashish va qoʻshma operatsiyalar oʻtkazishni nazarda tutadi.

Shu oʻrinda endi biz Oʻzbekiston Respublikasining noqonuniy migratsiya sohasidagi qonunchiligi va xalqaro hamkorligi xususida toʻxtalib oʻtamiz. Oʻzbekiston Respublikasi mustaqillikka erishganidan soʻng migratsiya jarayonlarini huquqiy tartibga solish hamda noqonuniy migratsiyaga qarshi kurashish masalasini davlat siyosatining ustuvor yoʻnalishlaridan biri sifatida belgiladi. Qonunchilikda ushbu masalaga oid asosiy normalar quyidagilarda oʻz aksini topgan:

- Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – unda shaxsning erkin harakatlanish huquqi, shuningdek, mamlakat xavfsizligini taʼminlash doirasida cheklovlar qoʻyish imkoniyati mustahkamlangan;

- “Aholini roʻyxatga olish toʻgʻrisida”gi qonun (2020-yil) – migratsiya oqimlarini nazorat qilish va statistik maʼlumotlarni yigʻish imkonini beradi;

• “O‘zbekiston Respublikasi fuqarosining xorijga chiqish biometrik pasportini rasmiylashtirish va berish tizimini yaratish hamda O‘zbekiston Respublikasi biometrik pasport tizimini modernizatsiya qilishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4079-sonli Prezident Farmoni va unga doir Nizom – fuqarolarning tashqi migratsiyasi tartibini belgilaydi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Ma‘muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksi hamda Jinoyat kodeksi – noqonuniy migratsiya, noqonuniy chegaradan o‘tish, odam savdosi, hujjatlarni qalbakilashtirish kabi huquqbuzarliklar uchun javobgarlikni nazarda tutadi. Yana qo‘shimcha qiladigan bo‘lsak, “Odam savdosiga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Qonun (2008-yil, yangi tahriri 2020-yilda) – noqonuniy migratsiya bilan bog‘liq jinoyatlarga qarshi kurashishda muhim huquqiy asos hisoblanadi. So‘nggi yillarda hukumat noqonuniy migratsiyani kamaytirish, mehnat migrantlarining huquqlarini himoya qilish, shuningdek, fuqarolarning chet elda qonuniy ishlashi uchun sharoit yaratishga oid qaror va farmonlarni qabul qilmoqda. Masalan, “Xorijda vaqtincha mehnat faoliyatini amalga oshirayotgan O‘zbekiston fuqarolarini qo‘llab-quvvatlash tizimini yanada kuchaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Prezident qarori ham bu boradagi muhim xalqaro hujjat hisoblanadi.

Shuni alohida qayd etish kerakki, noqonuniy migratsiyaga qarshi kurashishda ikki tomonlama shartnomalar muhim rol o‘ynaydi. Bunday shartnomalar ikki davlat o‘rtasidagi jarayonlarni batafsil tartibga soladi. Chunki, mazkur turdagi shartnomalar boshqa davlat fuqarolarining o‘zga mamlakatga kirish, unda bo‘lish va chiqish tartibini belgilaydi. Ya‘ni, mazkur jarayonning huquqiy asosi hisoblanadi. Xususan, O‘zbekistonning migratsiya sohasidagi ikki tomonlama shartnomalari xalqaro huquqning asosiy tamoyillari – davlat suvereniteti, inson huquqlarini hurmat qilish va o‘zaro manfaatdorlik prinsiplari asosida shakllangan. Bunday hujjatlar, asosan, quyidagi yo‘nalishlarni qamrab oladi:

- Fuqarolarning qonuniy migratsiyasini tartibga solish;
- Noqonuniy migratsiya va odam savdosiga qarshi kurashish;
- Deportatsiya va qaytarish (readmissiya) tartibini belgilash;
- Mehnat migrantlari huquqlarini himoya qilish.

Axborot almashinuvi va qo‘shma nazorat tizimlarini yo‘lga qo‘yish. O‘zbekiston Rossiya, Qozog‘iston, Janubiy Koreya, BAA va boshqa davlatlar bilan mehnat migrantlarini qonuniylashtirish hamda noqonuniy migratsiyaning oldini olish bo‘yicha bitimlar tuzgan.

2007-yilda O‘zbekiston Respublikasi hukumati va Rossiya Federatsiyasi hukumati o‘rtasida imzolangan 2008-yil 25-oktabrda kuchga kirgan Readmissiya to‘g‘risidagi (<http://lex.uz/docs/-1466223>) bitim ikkala davlat o‘rtasidagi totuvlik, hamkorlik munosabatlarini rivojlantirish uchun, shuningdek turli xil sohalarda, jumladan noqonuniy migratsiya va transchegaraviy uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurashish borasida hamkorlikni rivojlantirish uchun huquqiy asos bo‘lib xizmat qildi. Mazkur bitim bilan tomonlar o‘rtasida xorijiy fuqarolarning va fuqaroligi bo‘lmagan shaxslarning kirib kelishi va istiqomat qilishi to‘g‘risidagi amaldagi qoidalarni buzgan holda ularning davlatlari hududida bo‘lgan shaxslarni qaytarish, qabul qilish va o‘tkazish tartiblarini belgilovchi kelishilgan prinsiplar va normalar, migratsiya jarayonlarini tartibga solishning muhim tarkibiy qismi, noqonuniy migratsiya va uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurashishga oid masalalar huquqiy jihatdan tartibga solindi.

O‘zbekiston Respublikasi hukumati bilan Qozog‘iston Respublikasi hukumati o‘rtasida noqonuniy migratsiya sohasida Noqonuniy migratsiyaga qarshi kurashishda hamkorlik to‘g‘risidagi bitim (<http://lex.uz/docs/-4803344>) 2020-yil 22-mayda kuchga kirgan bo‘lib, u Qozog‘iston Respublikasi Prezidenti Qosim-Jomart To‘qayevning 2019-yil 15-aprel kuni O‘zbekistonga davlat tashrifi doirasida imzolangan. Hujjat noqonuniy migratsiyaga qarshi kurashish, ikki davlatning hududida noqonuniy bo‘lib, turgan shaxslarni aniqlash va ro‘yxatga olish bo‘yicha hamkorlikni nazarda tutadi.

Qayd etilgan Bitim doirasidagi hamkorlik manfaatdor tomonning yordam ko'rsatish to'g'risidagi so'rovnomalari asosida amalga oshiriladi. Bitimda, shuningdek, noqonuniy migratsiyaga qarshi samarali kurashish maqsadida ma'lumot va tajriba almashish, tomonlar xodimlarini tayyorlash va malakasini oshirish, ilmiy tadqiqotlar o'tkazish hamda qo'shma tezkor profilaktik tadbirlarni tashkil etish ham nazarda tutilgan.

O'zbekiston va Ozarbayjon Respublikasi hukumatlari o'rtasida ikki tomonlama noqonuniy migratsiyaga qarshi kurashishning huquqiy asosini yaratish maqsadida Noqonuniy migratsiyaga qarshi kurashishda hamkorlik to'g'risida (<http://lex.uz/docs/-6421982>) bitim imzolangan. Mazkur bitimga muvofiq tomonlar noqonuniy migratsiyaga qarshi kurashishda ikki tomonlama hamkorlikning huquqiy asosini yaratish, noqonuniy migratsiya va uning salbiy oqibatlarini bartaraf etishda xalqaro hamkorlikning muhim o'rnini e'tirof etgan holda noqonuniy migratsiyaga qarshi kurashish bo'yicha qo'shma choralarni amalga oshirishni kelishib olganlar.

O'zbekistonning migratsiya sohasida davlatlar bilan ikki tomonlama shartnomalarini ahamiyati xususida shuni aytish kerakki, O'zbekistonning noqonuniy migratsiyaga qarshi kurashish sohasidagi ikki tomonlama shartnomalari mintaqaviy xavfsizlikni mustahkamlash, fuqarolarning huquqiy himoyasini ta'minlash va migratsiya jarayonlarini qonuniylashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu hujjatlar O'zbekistonning xalqaro migratsiya siyosatini izchil, barqaror va xalqaro huquq tamoyillariga mos tarzda shakllantirishga xizmat qilmoqda. Xususan, Prezident Shavkat Mirziyoyev 18-noyabr kuni tashqi mehnat migratsiyasi tizimini tubdan takomillashtirishga qaratilgan masalalarni ko'rib chiqdi. Ma'lumotlarga ko'ra, so'nggi yillarda migratsiya tizimidagi islohotlar samara berib, garchi xorijda ishlayotgan fuqarolar soni kamaygan bo'lsa-da, ularning O'zbekistonga yuborgan pul o'tkazmalari 2016-yilga nisbatan qariyb 4 barobar oshib, 2025-yilning o'n oyi yakunida 15,8 milliard dollarga yetgan. Biroq, xorijiy mehnat bozorida talab yuqori bo'lgan 140 mingdan ortiq bo'sh ish o'rinlariga munosib til va kasbiy malakaga ega mutaxassislarini tayyorlashda hali ishlar ko'pligi qayd etildi. Shuningdek, xizmatlarning tarqoqligi sababli fuqarolar ovoragarchilikka duch kelayotgani ta'kidlandi. Ushbu muammolarni hal etish maqsadida, barcha migratsiya xizmatlarini "yagona darcha" tamoyili asosida birlashtirish vazifasi qo'yildi. Amaliy qadam sifatida, Toshkentning Uchtepa tumanida "Xorijga ishga tayyorlash markazi", Termiz shahrida esa "Yagona migratsiya xizmatlari" Markazi tashkil etiladi. Yevropa mamlakatlariga migratsiya oqimi 4 barobar ko'payganini inobatga olib, Germaniya va Yaponiya kabi davlatlar bilan hamkorlikda til o'qitish maktablari ochish rejalashtirilmoqda. Shu bilan birga, fuqarolarning huquqiy himoyasini kuchaytirish uchun Yevropa davlatlari bilan hukumatlararo kelishuvlarni imzolashni jadallashtirish bo'yicha topshiriq berildi. Shuningdek, taqdimotda migratsiya xizmatlarini raqamlashtirishni chuqurlashtirishga alohida e'tibor qaratildi. Hozirda "Xorijda ish" platformasi orqali 25 turdagi xizmatlar ko'rsatilib, 2025-yil boshidan 524 ming fuqaro onlayn xizmatlardan foydalangan. Prezident sun'iy intellekt (AI) texnologiyalarini joriy etish, biometrik identifikatsiya, xorijdagi ish o'rinlarini real vaqt rejimida kuzatishni yo'lga qo'yish zarurligini ta'kidladi. Shuningdek, noqonuniy migratsiya va firibgarlik holatlariga qarshi kurashish maqsadida, litsenziyasiz konsalting tashkilotlari uchun jarimalarni oshirish va Jinoyat kodeksiga yangi javobgarlik kiritish masalasi o'rganilishi belgilandi [12]. Amalga oshirilishi belgilangan ushbu islohotlar o'z navbatida migratsiya jarayonlarini yanada qulay, xavfsiz va shaffof qilishni ta'minlashi, shubhasiz, albatta.

Global miqyosda migratsiya jarayonlarining jadallashuvi, ayniqsa noqonuniy migratsiya oqimlarining ortib borishi davlatlar oldiga yangi xavfsizlik, boshqaruv va inson huquqlarini ta'minlash bilan bog'liq murakkab vazifalarni qo'yimoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda davlatlarning noqonuniy migratsiyaga qarshi kurash bo'yicha hamkorligi mustahkam xalqaro-huquqiy asoslar bilan ta'minlangandagina samarali natija berishi mumkin.

BMT, Yevropa Ittifoqi, MDH, SHHT kabi mintaqaviy va global darajadagi tuzilmalar tomonidan qabul qilingan konvensiyalar, deklaratsiyalar va ko'p tomonlama kelishuvlar davlatlar o'rtasida axborot almashinuvi, birgalikda chegara nazorati, jinoyatchilikka qarshi kurash, inson savdosini oldini olish va migratsiya boshqaruvini takomillashtirish mexanizmlarini belgilab bermoqda.

Shu bilan birga, tadqiqot muammoli jihatlariga ham e'tibor qaratadi. Mavjud xalqaro normalarning ko'pligi va rang-barangligi ularni amaliyotga tatbiq etishda murakkabliklar tug'dirayotgani, ayrim mintaqalarda migratsiya bo'yicha bir xil yondashuvlarning yo'qligi, davlatlar manfaatlarining turlicha bo'lishi hamkorlik samaradorligiga to'sqinlik qilmoqda. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt va biometrik tizimlarning migratsiya boshqaruvida keng qo'llanilishi yangi huquqiy ehtiyojlar va mas'uliyatni yuzaga keltirmoqda.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, global migratsiya xavfsizligini ta'minlash uchun davlatlar o'rtasida uyg'unlashtirilgan, majburiy kuchga ega bo'lgan va zamonaviy sharoitlarga moslashtirilgan xalqaro-huquqiy mexanizmlarni shakllantirish dolzarb ahamiyatga ega. Noqonuniy migratsiyaga qarshi kurashda hamkorlikni kuchaytirish faqat xavfsizlikni mustahkamlash bilangina cheklanmay, balki inson huquqlarini himoya qilish, barqaror rivojlanish va mintaqaviy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Shu sababli, global migratsiya xavfsizligi masalasida davlatlar va xalqaro tashkilotlar o'rtasida o'zaro ishonch, birgalikdagi majburiyat va integratsiyalashgan huquqiy yondashuvlar kelajakdagi muvaffaqiyat kaliti bo'lib qoladi.

Iqtiboslar/Snoski/References:

1. Qonunga xilof migratsiyaga qarshi kurashish: huquqiy tartibga solish va javobgarlik muammolari: Monografiya./ A.A.Otajonov. – T.: Impress media, -2025. 160-b.
2. Шкилев А.Н. Миграция уголовна – правовые и криминологические аспекты. Автореферат дисс.... канд. юрид. наук. – Нижний Новгород. 2006. – С12.
3. Кахбулаева Э. Х. Уголовна – правовые и криминологические аспекты организации незаконной миграции. Автореферат дисс.... канд. юрид. наук. – Ростов на Дону. 2011. – С 14.
4. Баранник М.И. Криминологические и правовые проблемы борьбы с незаконной миграцией. Владивостокский центр по изучению организованной преступности. – Владивосток, 2002. – С-3.
5. Сумароков В.Н. Нелегальная миграция как угроза национальной безопасности российской федерации: понятие, содержание, причины возникновения, направления противодействия // Transport Business in Russia., №1 2014. – С.-90.
6. Дудин Г.Э. Калилина С.В. Операция // «Нелегальный мигрант» // Миграционное право. -2013. № 2-С-24-29.
7. Федерико А. Миграция населения: понятие, причины, последствия. // Журнал международного права и международных отношений. -2012. №4. С.6.
8. Egamberdiyev B.I.: Ichki ishlar organlarining migratsiya jarayonlariga doir faoliyatini takomillashtirish. Avto. diss. ... yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (Doctor of Philosophy). Toshkent, 2021. Xalqaro migratsiya huquqi [Matn]: O'quv qo'llanma/Jurabek Rasulov.-T:TDYU nashriyoti, 2025. -53- bet.
9. O'zbekiston Respublikasining BMTning Narkotik va jinoyatchilikka qarshi kurash tashkiloti (UNODC) bilan o'zaro hamkorlik munosabatlari. <https://qalampir.uz/uz/news-34055>
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 21.12.2023 yildagi "Odam savdosiga qarshi kurashish va munosib mehnat tamoyillarini keng joriy etishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-210-son Farmoni.
11. Mehnat migratsiyasi sohasidagi vazifalar va rejalar taqdimot qilindi. 18.11.2025. // <https://president.uz/oz/lists/view/8687>.

YURIST AXBOROTNOMASI

6-SON, 8-JILD

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 6, ВЫПУСК 8

LAWYER HERALD

VOLUME 8, ISSUE 6

ISSN 2181-9416

DOI JURNAL: 10.26739/2181-9416